तिरश्चीराङ्गिरसो, द्युतानो वा मारुतः।इन्द्रः, १४ इन्द्रामरुतः, १५ इन्द्राबृहस्पती। त्रिष्टुप्, ४ विराट्, २१ पुरस्ताज्ज्योतिः।

अस्मा उषास आतिरन्त यामभिन्द्राय नक्तमूर्म्याः सुवाचः।
अस्मा आपो मातरः सप्त तस्थुर्नृभ्यस्तराय सिन्धवः सुपाराः॥ ८.०९६.०१

अस्मै- एतस्मा इन्द्राय। उषासः। याममम्- मार्गम्। अतिरन्त- अवर्धयन्। ऊर्म्याः- निशाः। नक्तम्- अपररात्रिकाले। सुवाचः- कल्याणवाचो भवन्ति। अस्मै- एतस्मै। मातरः- जननन्यः। आपः- मूलशक्तिधाराः। सप्त- सप्तभूमिकोन्मुखाः। तस्थुः- उपतस्थुः। नृभ्यः- मनुष्येभ्यः। तराय- तरणाय। सिन्धवः- नद्यो मूलशक्तिधाराः। सुपाराः- सुखेन पारयितुं शक्या अभवन्॥१॥

अतिविद्धा विथुरेणा चिदस्त्रा त्रिः सप्त सानु संहिता गिरीणाम्।
न तद्देवो न मर्त्यस्तुतुर्याद्यानि प्रवृद्धो वृषभश्चकार॥ ८.०९६.०२

विथुरेण- असहायेन। अस्त्रा- वज्रेण। त्रिः सप्त सानु संहिता गिरीणाम्- जडप्रतीकमेघगिरिसङ्घाः। अतिविद्धा- ताडिताः पातिता जिताः। यानि। प्रवृद्धः। वृषभः- वर्षक इन्द्रः। चकार- अकरोत्। तत्- तानि। न। देवः- अमरः। न। मर्त्यः। तुतुर्यात्- तरेत्॥२॥

इन्द्रस्य वज्र आयसो निमिश्ल इन्द्रस्य बाह्वोर्भूयिष्ठमोजः।
शीर्षन्निन्द्रस्य क्रतवो निरेक आसन्नेषन्त श्रुत्या उपाके॥ ८.०९६.०३

इन्द्रस्य। वज्रः। आयसः- अयोमयः। निमिश्लः- संमिश्रः सम्बद्धः। इन्द्रस्य। बाह्वोः- भुजयोः। ओजः- बलम्। भूयिष्ठम्- अतिशयेनाधिकम्। इन्द्रस्य। निरेके- निर्गमने। क्रतवः- वीर्याणि। शीर्षन्- शिरसा धृतानि। आसन्- अभवन्। उपाके- इन्द्रस्यान्तिके। उपासकाः। श्रुत्यै- अतीन्द्रियश्रवणोपलक्षितदिव्यानुभूत्यै। आ ईषन्त- प्रपन्ना भवन्ति॥३॥

Dr. Rangani

मन्ये त्वा यज्ञियं यज्ञियानां मन्ये त्वा च्यवनमच्युतानाम्।

मन्ये त्वा सत्वनामिन्द्र केतुं मन्ये त्वा वृषभं चर्षणीनाम्॥ ८.०९६.०४

यज्ञियानाम्- पूज्यानाम्। यज्ञियम्- पूज्यम्। त्वा- त्वाम्। मन्ये- चिन्तयामि। अच्युतानाम्- अचलानामपि। च्यवनम्- चालकम्। त्वा मन्ये। इन्द्र। सत्वानाम्- बलवतामपि। केतुम्- प्रज्ञापकम्। त्वा मन्ये। चर्षणीनाम्- प्रजानाम्। वृषभम्- वर्षकम्। त्वा मन्ये ॥४॥

आ यद्वज्रं बाह्वोरिन्द्र धत्से मदच्युतमहये हन्तवा उ।

प्र पर्वता अनवन्त प्र गावः प्र ब्रह्माणो अभिनक्षन्त इन्द्रम्॥ ८.०९६.०५

अहये हन्तवै- आवरणबाधनाय। इन्द्र। यत्- यदा। बाह्वोः- भुजयोः। मदच्युतम्- हर्षदम्। वज्रम्। आ धत्से- धारयसि। तदा। पर्वताः- स्थैर्यप्रतीका गिरयः। गावः- धेनवश्चिद्रश्मयः। प्र- प्रकर्षेण। अनवन्त- अशब्दयन्। नु शब्दे। ब्रह्माणः- मन्त्राः। इन्द्रम्। अभिनक्षन्त- व्याप्नुवन् ॥५॥

तमु ष्टवाम य इमा जजान विश्वा जातान्यवराण्यस्मात्।

इन्द्रेण मित्रं दिधिषेम गीर्भिरुपो नमोभिर्वृषभं विशेम॥ ८.०९६.०६

यः। इमा- एतानि। विश्वा- सर्वाणि। जातानि। अस्मात्- इन्द्रात्। अवराणि। जजान- ससर्ज। तम्। स्तवाम- स्तुमः। इन्द्रेण। मित्रम्- - सूर्यम्। गीर्भिः- मन्त्रैः। दिधिषेम- स्तुमः। धिष शब्दे। नमोभिः- नमस्कारैः। वृषभम्- वर्षकमिन्द्रं सूर्यं वा। उप विशेम- उपास्महे ॥६॥

वृत्रस्य त्वा श्वसथादीषमाणा विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः।

मरुद्भिरिन्द्र सख्यं ते अस्त्वथेमा विश्वाः पृतना जयासि॥ ८.०९६.०७

वृत्रस्य- आवरणप्रतीकरक्षसः। श्वसथात्- श्वासात्। ईषमाणाः- सर्वतः सरन्तः। विश्वे देवाः। ये। सखायः- त्वत्सुहृदः। त एव। त्वा- त्वाम्। अजहुः- तत्यजुः। इन्द्र। मरुद्भिः-

Dr. Rangaji

प्राणविशेषैर्वातैर्वा । ते- तव । सख्यम्- मैत्री । अस्तु- भवतु । अथ- ततः । इमाः- एताः । विश्वाः- सर्वाः । पृतनाः- वृत्रसेनाः । जयासि- जयसि ॥७ ॥

त्रिः षष्टिस्त्वा मरुतो वावृधाना उस्रा इव राशयो यज्ञियासः।
उप त्वेमः कृधि नो भागधेयं शुष्मं त एना हविषा विधेम॥ ८.०९६.०८

त्रिः षष्टिः- बहवः । मरुतः- वाताः प्राणविशेषाः । त्वा- त्वाम् । ववृधानाः- वर्धमानाः । उस्रा इव राशयः- गोसङ्घा इव भवन्तः । यज्ञियासः- पूज्याः । त्वा- त्वाम् । उप आ इमः- उपास्महे । नः- अस्मभ्यम् । भागधेयम् । कृधि- कुरु । ते- तव । शुष्मम्- बलम् । एना- अनेन । हविषा- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्येन । विधेम- परिचरेम ॥८ ॥

तिग्ममायुधं मरुतामनीकं कस्त इन्द्र प्रति वज्रं दधर्ष।
अनायुधासो असुरा अदेवाश्चक्रेण ताँ अप वप ऋजीषिन्॥ ८.०९६.०९

आयुधम्- प्रहरणम् । तिग्मम्- तीक्ष्णम् । मरुताम्- वातानां प्राणानाम् । अनीकम्- सङ्घश्च तवैव महानस्ति । इन्द्र । कः । ते- तव । वज्रम् । प्रति दधर्ष- अभिभवति । धृष प्रसहने । असुराः- बलिनः । अदेवाः- अन्धकारप्रतीकराक्षसाः । अनायुधासः- भवदायुधसकाशे निरायुधा इव दृश्यन्ते । चक्रेण । तान् । ऋजीषिन्- आर्जवसम्पन्न । अप वप- अपगतान् कुरु । नाशय ॥९ ॥

मह उग्राय तवसे सुवृक्तिं प्रेरय शिवतमाय पश्वः।
गिर्वाहसे गिर इन्द्राय पूर्वीर्धेहि तन्वे कुविदङ्ग वेदत्॥ ८.०९६.१०

महे- महात्मने । उग्राय- उद्गूर्णाय । तवसे- बलिने । पश्वः- सूक्ष्मदर्शिनः । पश्यतीति पशुरिति यास्कः । शिवतमाय- मङ्गळतमाय । सुवृक्तिम्- मन्त्रान् । प्रेरय । गिर्वहसे- मन्त्रसम्भजनीयाय । इन्द्राय- परमेश्वराय । पूर्वीः- पुराणान् । गिरः- मन्त्रान् । धेहि- धारय । तन्वे- कुलसन्तानाय । कुवित्- बहु । अङ्ग - क्षिप्रम् । वेदत्- ददातु ॥१० ॥

उक्थवाहसे विभ्वे मनीषां द्रुणा न पारमीरया नदीनाम्।

Dr. Rangani

नि स्पृश धिया तन्वि श्रुतस्य जुष्टतरस्य कुविदङ्ग वेदत्॥ ८.०९६.११

उक्थवाहसे- मन्त्रवाहकाय। विभ्वे- विभवे समर्पिताम्। मनीषाम्। द्रुणा- प्लवेन। नदीनां पारम्। न- इव। ईरय- प्रेरय। श्रुतस्य- श्रुतिप्रसिद्धम्। जुष्टतरस्य- प्रीणयितारमिन्द्रम्। धिया- मेधया। नि- नितराम्। स्पृश। कुविदङ्ग वेदत्॥११॥

तद्विविड्डि यत्त इन्द्रो जुजोषत्स्तुहि सुष्टुतिं नमसा विवास।

उप भूष जरितर्मा रुवण्यः श्रावया वाचं कुविदङ्ग वेदत्॥ ८.०९६.१२

यत्। ते- त्वदीयम्। इन्द्रः। जुजोषत्- प्रीणाति। तत्। विविड्डि- जानीहि। सुष्टुतिं स्तुहि- शोभनस्तोत्रं कुरु। नमसा- प्रणामेन। विवास- परिचर। जरितः- स्तोतः। उप भूष- अलङ्कुरु। मा। रुवण्वः- रुदः। वाचम्- श्रुतिम्। श्रावय। कुविदङ्ग वेदत्॥१२॥

अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः।

आवत्तमिन्द्रः शच्या धमन्तमप स्नेहितीर्नृमणा अधत्त॥ ८.०९६.१३

द्रप्सः- वेगवान्। कृष्णः- अन्धकारमयो वृत्र आवरणप्रतीकः। दशभिः सहस्रैः- प्रभूताभिः स्वसेनाभिः। इयानः- गच्छन्। अंशुमतीम्- रसयुक्तां मूलशक्तिधाराम्। अव अतिष्टत्- आक्रमते। तम्। शच्या- शक्त्या। धमन्तम्- शब्दयन्तम्। इन्द्रः। आवत्- प्राप्नोत्। नृमनाः- नृणां हितकामः। स्नेहितीः- हिंसाकरीस्तस्य सेनाः। अप अधत्त- हतवान्। अपधानं हननमिति सायणः॥१३॥

द्रप्समपश्यं विषुणे चरन्तमुपह्वरे नद्यो अंशुमत्याः।

नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ॥ ८.०९६.१४

अंशुमत्या नद्यः- रसयुक्तमूलशक्तिधाराया अर्थे। उपह्वरे- कुटिले। विषुणे- विषमे। चरन्तम्। द्रप्सम्- वेगवन्तम्। नभः- बन्धकम्। न- च। कृष्णम्- अन्धकारभूतं वृत्रमावरणप्रतीकम्।

Dr. Rangaji

अवतस्थिवांसम्। अपश्यम्। तेन साकं योद्धुम्। वृषणः- हे वर्षकाः। वः- युष्मान्। इष्यामि- इच्छामि। आजौ- युद्धभूमौ। युध्यत- तेन युद्धं कुरुत ॥१४॥

अध द्रप्सो अंशुमत्या उपस्थेऽधारयत्तन्वं तित्विषाणः।
विशो अदेवीरभ्याश्चरन्तीर्बृहस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे॥ ८.०९६.१५

अध- अथ। द्रप्सः- वेगवान्। अंशुमत्याः- रसधारकमूलशक्तिधारायाः। उपस्थे- अन्तिके। तित्विषाणः- देदीप्यमानः। तन्वम्- स्वदेहम्। अधारयत्। अदेवीः- अन्धकारमयीः। विशः- प्रजाः। अभ्याचरन्तीः- आगच्छन्तीः। इन्द्रः- ईशनाधिदेवता। बृहस्पतिना- मेधामन्त्राधिदेवतया। युजा- युक्तः। अभि ससहे- अभ्यभवत् ॥१५॥

त्वं ह त्यत्सप्तभ्यो जायमानोऽशत्रुभ्यो अभवः शत्रुरिन्द्र।
गूळ्हे द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः॥ ८.०९६.१६

त्वम्। त्यत्- तत्कर्म कृतवान्। जायमानः- आविर्भूत एव। इन्द्र। सप्तभ्यः- सप्तभूमिकारक्षान्तरायेभ्यः। अशत्रुभ्यः- शत्रुभिरप्रतिगतेभ्यो रक्षोभ्यः। शत्रुः। अभवः- बभूविथ। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। गूळ्हे- गूढे। अन्वविन्दः- अलभथाः। विभुमद्भ्यः- वैभवयुक्तेभ्यः। भुवनेभ्यः- लोकेभ्यः। रणम्- रमणम्। धाः- धारयसि ॥१६॥

त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन्धृषितो जघन्थ।
त्वं शुष्णस्यावातिरो वधत्रैस्त्वं गा इन्द्र शच्येदविन्दः॥ ८.०९६.१७

त्वम्। वज्रिन्- वज्रपाणे। धृषितः- धृष्टः सन्। वज्रेण। अप्रतिमानम्- अप्रतिमम्। ओजः। जघन्थ- नाशितवान्। त्वम्। शुष्णस्य- शोषकम्। वधत्रैः- प्रहरणैः। अवातिरः- अवधीः। त्वम्। इन्द्र। गाः- चिद्रश्मीन्। धेनूर्वा। शच्या- प्रज्ञया। अविन्दः- लब्धवान् ॥१७॥

त्वं ह त्यद्वृषभ चर्षणीनां घनो वृत्राणां तविषो बभूथ।
त्वं सिन्धूँरसृजस्तस्तभानान्त्वमपो अजयो दासपत्नीः॥ ८.०९६.१८

Dr. Rangani

त्वम्। वृषभ- वर्षक। चर्षणीनाम्- प्रजानां कृते। वृत्राणाम्- आवरणानि। घनः- हतवान्। तविषः- बली। बभूथ- अभवः। त्वम्। तस्तभानान्- स्तम्भिताः। सिन्धून्- नदीर्मूलशक्तिधाराः। असृजः- विमोचितवान्। त्वम्। दासपत्नीः- उपक्षपयितृभावनाबद्धाः। अपः- मूलशक्तिधाराः। अजयः- विमुच्य लब्धवान्॥१८॥

स सुक्रतू रणिता यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान्।
य एक इन्नर्यपांसि कर्ता स वृत्रहा प्रतीदन्यमाहुः॥ ८.०९६.१९

सः। सुक्रतुः- शोभनसङ्कल्पः। रणिता- रमणः। सुतेषु- रसेषु। अनुत्तमन्युः- अनुन्नक्रोधः। अहेव- अहानीव। रेवान्- प्रकाशसम्पद्वान्। एकः- असहायः। नरि- मनुष्ये। अपांसि- कर्मणाम्। कर्ता। सः। वृत्रहा- आवरणबाधकः। अन्यम्- इतरस्य विरोधिनः। प्रति- प्रतियोद्धा। इति। आहुः- अवदन्॥१९॥

स वृत्रहेन्द्रश्चर्षणीधृत्तं सुष्टुत्या हव्यं हुवेम।
स प्राविता मघवा नोऽधिवक्ता स वाजस्य श्रवस्यस्य दाता॥ ८.०९६.२०

सः- असौ। वृत्रहा- आवरणनाशकः। चर्षणीधृतम्- प्रजाधारकम्। सुष्टुत्या- शोभनस्तुत्या। हव्यम्- आह्वातव्यम्। हुवेम- आह्वयामः। सः। प्र- प्रकर्षेण। अविता- रक्षिता। मघवा- सम्पद्वान्। नः- अस्मभ्यम्। अधिवक्ता- उपदेष्टा। सः। श्रवस्यस्य- श्रुतिनिमित्तायाः। वाजस्य- सद्गतेः। दाता॥२०॥

स वृत्रहेन्द्र ऋभुक्षाः सद्यो जज्ञानो हव्यो बभूव।
कृण्वन्नपांसि नर्या पुरूणि सोमो न पीतो हव्यः सखिभ्यः॥ ८.०९६.२१

सः- असौ। वृत्रहा- आवरणबाधकः। इन्द्रः। ऋभुक्षाः- चिद्रश्मिमान्। सद्यः- क्षणेन। जज्ञानः- जातः। हव्यः- सुष्ठु आहूतः। बभूव- अभवत्। अपांसि- कर्माणि। नर्या- नेतृत्वसम्पन्नानि।

Dr. Rangaji

पुरूणि- बहूनि । कृण्वन्- कुर्वन् । पीतः- अनुभूतः । सोमः- रसः । न- इव । सखिभ्यः- सुहृद्भ्यः । हव्यः- आह्वातव्यो भवति ॥२१॥

Dr. Ranganji